

MARIANUS PLEZIA

DE POLONORVM STVDIIS TVLLIANIS
ORATIO

Salvete, viri illustrissimi, hospites honestissimi, collegae doctissimi, qui ad celebrandum VII Colloquium Tullianum ex omni terrarum orbe Varsoviam convenistis. Saluto vos nomine philologorum Polonorum. Qui cum aequae atque vos omnes M. Tullii laudum fautores semper fuerint, sinite pro vestra humanitate, ut in ipso conventus nostri introitu de Polonorum studiis Tullianis verba faciam.

Quod de Cicerone nostro a C. Iulio Caesare dictum fertur, satius fuisse ingenii Romani tantum promovisse fines quam imperii, id probe dictum esse vel inde intellegi potest quod Cicerone duce litterae Romanae linguae Latinae eo usque manarunt, quo neque legionum signa nec fasces imperatorum umquam pervenerant. Quam rem in Polonia plane animadvertere licet, quae a campis Pannoniae, ubi primis post Chr. n. saeculis Romani imperabant, Carpathe monte discreta atque, ut ita dicam, emunita cum esset, negotiatores Romanos plerosque, ut nummum thesauri terra effossi hodie etiam testantur, militem nullum visit. Attamen eadem regio postquam religionem Christianam ritu Romano paulo ante annum millesimum aetatis nostrae amplexa est, adeo sermoni Latino assuevit eoque est imbuta, ut superiore etiam saeculo Latinitas «lingua patrum nostrorum» ab hominibus Polonis appellaretur. Quid quod antiquissima gentis nostrae historia, quae quidem a scriptore Polono litteris mandata est ineunte saeculo XIII, his verbis e Ciceronis oratione Catilinaria prima (1, 3) petitis incipit *Fuit, fuit quondam in hac re publica virtus?* Evolvebantur deinceps libri Ciceroniani a lectoribus Polonis assidue: medio aevo nimirum in universitate Cracoviensi illi praesertim, qui ad moralem philosophiae partem pertinebant, *Paradoxa, Laelius, Cato, De officiis*, quae scripta mature etiam apud nos typis excudi coeperunt; deinde, tempore resurgentium litterarum, epistulae quibus ipse flos Tullianae eloquentiae inesse putabatur.

Nos tamen, utpote homines eruditi, non eos requirimus, qui a Cicerone colores verborum mutuari, vel popularis philosophiae principia ad vitam conformandam sumere voluerunt, sed eis animos attendimus qui ad scripta eius explicanda atque plenius cognoscenda novi aliquid attulerint.

In talibus vero primus Polonorum numerandus est Andreas Patricius Ni-decki qui saec. XVI Ciceronis fragmenta praeclara arte ediderat. Hic ex oppido quodam non longe a Cracovia posito originem duxit cuius nomen nostris temporibus, proh dolor, horrendum sonat propter immania scelera in genus humanum ibi admissa, nuncupatur autem Polonice Oświęcim, Germanice Auschwitz. Illa tamen aetate complures viri doctrina atque litteris excellentes ex eo oppido prodierunt, inter quos et Patricius noster.

Qui humili satis loco natus puer Cracoviam se contulit ibique bonis litteris eruditus aulae Andreae Zebrzydowski episcopi se adiunxit ab eoque patrono vix triginta annos egressus bina vice in Italiam missus est. Patavii plurimum temporis consumpsit doctorisque iuris lauream ibi consecutus est. Magistro usus est Francisco Robortello, familiariter vixit cum Paulo Manutio, Carolo Sigonio in edendis Ciceronis fragmentis adfuit. Excudebat tunc in officina sua Venetiana Ciceronis opera Paulus Manutius. Qui cum esset vir prudens atque diligens, singulari ingenio suo atque doctrinae non satis confidebat, sed ceterorum etiam hominum doctorum iudicia de singulis locis recte constituendis anquirebat. Ita factum est, ut cum Patricio Patavii tunc degente quaestiones quasdam subdifficiles tractaret et amicum more coniecturas suas in libris eius manu propria annotaret.

De Sigonio autem audite Patricium ipsum haec dicentem: «Solebat Sigonius pro sua humanitate atque erga me benevolentia, quo tempore fragmentorum Ciceronianorum editionem adornabat, ut fere quodque folium ex officina librarii exierat, ad me Venetiis Patavium mittere. Ita cum eius etiam orationis (*pro Tullio* dicit) ad me folium misisset, scripsi verecunde postremum orationis locum non optime habere corrigendumque ad eum fortasse modum esse. Quam nostram emendationem quomodo tunc accepisset vir eruditissimus, satis indicavit cum ita fere ad finem eiusdem editionis adiciendum curavit: Andreas — inquit — Patricius Polonus acute vidit hunc ad modum legendum esse». Quam Sigonii de Patricio existimationem si perpendimus, non magno profecto opere mirabimur eum, cum ex Patricio per Venetias in Poloniam redeunte comperisset, quantum ille in conquirendis atque explicandis Ciceronis fragmentis operae consumpsisset, vehementer hortatum esse, ut quidquid hoc esset, quod in eo genere perfectum haberet, ad se in Italiam mitteret.

Ita factum est, ut post Sigonianas binas binae etiam fragmentorum Ciceronianorum editiones a Patricio profectae Venetiis apud Zilletum prodierint: anno 1561 una, quattuor vero annis post altera. Qua re igitur tantum praestiterunt Patricianae editiones Sigonianis ut, cum paucorum annorum intervallo utraeque apparuissent, Sigonianas illas gratia atque auctoritate apud doctissimos homines Patricianae vincerent atque in ipsa Sigonii sede, quae fuit Venetiis, impressores Patricianas potius in vulgus edere non dedignarentur? Quod equidem ea de causa factum esse existimo quod Tulliana-

rum reliquiarum corpus a Patricio constitutum, editione imprimis altera, plurimis exiit locis auctum atque locupletatum, qui Sigonio nondum cogniti essent. Cuius rei maximum documentum proferri possunt Ciceronis fragmenta poetica, inter quae *Aratea*, a Patricio omnium primo collecta atque simul in lucem edita. Ab eis enim qui ante fuerunt editoribus Tullianarum carminum reliquiae adeo neglectae et contemptae iacuerunt ut eos in Cicerone eloquentiae Romanae lumen solum respexisse, poetae prorsus oblitos esse facile dixeris. Sed eorum etiam Ciceronis librorum fragmenta, qui soluta oratione scripti exstant, multo maiore numero apud Patricium leguntur quippe qui omnes exeuntis antiquitatis grammaticos, tum scriptores Christianos permultos, iurisprudentiae denique Romanae auctores summa diligentia evolverit, ne quod vel minimum Ciceroniane messis granum, ubicumque proiectum delituerit, in spicilegio suo desideretur.

Sed tamen praeter diligentiam industriamque in colligendis fragmentis iudicium etiam acre ac perspicax ad textum eorum examinandum numquam Patricio defuit. Ipse enim narrat se, cum in locum aliquem obscuriorem incidisset, summo studio atque mentis contentione indagare solitum esse, quidnam locus iste sibi vellet quomodoque vera auctoris sententia e verbis traditis quasi elici posset. Si probabilis aliqua explanatio sibi occurrerit, in ea se acquiescere dicit, sin minus ad aliorum demum hominum doctorum opiniones perscrutandas expendendasque descendere, donec aliqua sibi arriserit coniectura qua locus ille corruptus vel dubius sanari posse videatur. Itaque illa usus est in tractando examinandoque textu methodo, verecunda illa quidem atque minime insolenti, quam nos hodie conservatricem dicimus.

Adiuvabatur autem Patricius in exercenda arte critica duabus potissimum rebus quae sibi viam quasi praemonstrarent: immensa illa, de qua supra diximus, lectione et omnis antiquitatis admirabili quadam notitia. Qua in re Sigonii sectatorem facile agnoveris, quem inter antiquarios multos solum illa aetate fuisse historicum recte iudicavit Wilamowitz. Itaque non meram Ciceronis fragmentorum collectionem praestitit, sed editionem talem qualem nunc commentariis instructam vocamus quaeque hodie omnibus maxime probatur.

Quae cum ita sint, non est quod miremur Patricianas editiones non solum illius temporis doctissimorum virorum, puta Sigonii, Victorii, Lambini, laudes meruisse, sed et deinceps plus quam ducentorum annorum spatio pro optimis habitas atque usquequaque summa omnium approbatione in vulgus editas esse. Postquam autem saec. XIX ineunte Angelus Mai multo ampliora librorum *De re publica* fragmenta e codice illo rescripto Vaticano in lucem protulit, Patricii copiae paulatim obsoletae videri coeperunt consulique desierunt. Quod magna atque immerita summi illius ingenii iniuria factum est, quia cum novissimas Ciceronis fragmentorum editiones per-

scrutamur, iterum atque iterum lectiones offendimus, quae recentioris cuiusdam editoris ut Orellii vel Nobbei inventa esse dicantur, erant vero, si rem diligentius consideraveris, Patricii.

Huic aetate paulo inferior fuit Adamus Burscius (Burski), Cracoviensis universitatis alumnus et doctor, deinde ineunte saec. XVII in universitate Samosciensi professor, homo eruditissimus, Ciceronis vero imprimis gnarus. Qui anno 1604 Samoscii grandem sane librum edidit, qui *Dialectica Ciceronis* inscribitur, pertinet autem non ad Ciceronianam solam, se ad universam stoicorum dialecticam, quorum fragmenta tanta ibi leguntur copia, qualem nostro saeculo vix adaequavit ab Arnim. Neque immerito Burscii liber vehementer probatus est Iusto Lipsio qui et ipse in explanandis placitis stoicorum illa aetate multum versabatur. Singula eius libri capita incipiunt a Ciceronis sententiis quibus ille varia stoicorum in arte logica inventa commemoravit, his vero alia permulta e Graecis Latinisque scriptoribus petita testimonia a Burscio annotantur. Spectat igitur liber ille potius ad universam logices historiam quam ad Ciceronem solum, sed cum nomen eius illustre prae se ferat omnisque ibi disputatio ab eius verbis exordiat, nullo pacto nobis praetereundus fuit.

Iuga montium procul si cernuntur, summi vertex eique celsissimi soli plerumque apparent. Ita et nos, dum Polonorum studia in Ciceronem inde a renescentium litterarum aetate ad nostra usque tempora collata veloci oculo percurrimus, mediocria mittimus, in maximis tantum aliquamdiu commoramur. Id cum facimus, ipsa se nobis offert Thaddaei Zieliński veneranda imago, statura procera, vultu barbato, cana caesarie, qualem Iovem Olympium fuisse autumaveris. Hic in extrema gentis nostrae ora ad Borysthenem fluvium ortus, Lipsiae educatus, Petropoli, quae urbs hodie Leninopolis appellatur, litteras cum Graecas tum Latinas plurimos annos summa cum laude professus est atque senex demum Varsoviam concessit, ut hic cives suos erudiret, a quibus neque mente neque animo umquam fuerat disiunctus.

Duabus maxime pollebat ille vir facultatibus, quae cum sint inter se paene contrariae, in uno homine raro, si umquam, inveniri posse creduntur. Quarum una erat magna vis ingenii atque impetus, altera patientia laboris et lectionis incredibilis quaedam assiduitas. Nam cum rerum variarum multitudinem uno quasi oculi ictu facile complectebatur videbatque acute, quid in eis esset simile, idque verbis plane et perspicue exprimere solebat, tum subtiliter singula, licet minima fuerint, inquirebat nullamque in eis explorandis aspernabatur operam. Prioris generis exemplum ab eo eius libro sumere licet qui est de Cicerone qualis labentibus saeculis visus sit (*Cicero im Wandel der Jahrhunderte*), alterum genus dissertationes de Ciceronis numeris oratoriis luculenter ostendunt.

Aureus ille et haud secus nobis hodie quam fuerat avis nostris, quo-

rum tempore primum prodierat, admirandus libellus *Cicero im Wandel der Jahrhunderte* originem duxit a festiuitatibus quibus exeunte superiore saeculo Ciceronis dies natalis duobus milibus annorum exactis celebrabatur. Habuit tunc Zieliński acroasin valde bellam in conventu historicorum Petropolitanorum, qua dicta a cuiusdam ephemeridis Russicae editore malitiose interrogatus est, numquid etiam Nabuchodonosoris regis diem natalem pari celebritate obiturus esset? Adversabantur enim Ciceroni illo tempore duo genera obtrectatorum: alii, qui in re publica a popularibus partibus starent, totam omnino antiquitatem irridebant utpote obsoletam situque desertae vetustatis oppressam; alii contra iique philologi saepe minime contemnendi, Graeciae primitivo nitore perstricti, Romana universa despiciebant Ciceronemque servilem paene Graecorum imitatore fuisse contendebant. Ab his non longe aberant qui Caesarem Augustumque imperii Romani conditores admirabantur, Ciceronem vero, imbecillum liberae rei publicae defensorem propugnatoresque, litteris solum atque philosophiae confisum reprehendebant. Quibus omnibus pro Cicerone respondendum erat, cuius causam Zieliński nova prorsus atque inaudita ante ratione agendam suscepit.

Non enim id egit, quod et ridiculum esset, ut Ciceronis atque Caesaris merita in rem Romanam inter se compararet et quasi expenderet, neque Ciceroni ipsi praeclare inventa, quibus ille in philosophia Rhodium Posidonium Antiochumque Ascalonitam aequavisset, praedicavit, sed historiam testem locupletissimam appellavit. Ad quam conversus velut ab inferis excitavit produxitque in conspectum longo agmine viros eximios, summa ingenia, doctores praecipuos qui tot per saecula Europae nationum animos cultu informaverant, doctrinis instruxerant, humanitate excoluerant, et ab eorum singulis percontatus est, quantum Ciceroni debuissent, quid de illo sensissent, quibus de rebus illum consulissent.

Advocavit igitur primum scriptores ecclesiasticos veteres, quos nos Patres Ecclesiae nuncupamus, qui Christiani cum essent, Ciceronianorum nomen infitari non potuerunt, ut beatus Hieronymus notissima illa ad Eustochium Paulae filiam epistula abunde testificatus est. Tum praetermisso medio aevo, quod abhinc centum annis nondum satis dignum videbatur, quod in cultus humani historia numeraretur, ad renatarum litterarum tempus tamquam ex aridis montium faucibus in planitiem laetam descendit, ubi sua exultari posset oratio ibique obvios habuit Petrarchas, Boccacios, Vallas, Politianos, Bembo, Erasmos ceterosque permultos qui cum praeceptores Europae recte appellari possent, omnes e Ciceronis officina prodierant ex eiusque fontibus se hausisse gloriati erant. Ad ulteriora deinde tempora cum processit, quae nos saeculum luminum appellare solemus, quot et quantos invenit philosophos, Ciceronis discipulos et sectatores, qui sceptica consuetudine contra omnia disputandi ab eo imbuti ad meram ra-

tionis normam vitam hominum dirigi voluerunt et pro revelata naturalem potius religionem coluerunt! Venit denique ad illam Francogallici regni perturbationem eversionemque, quae exeunte saec. XVIII facta esset, cuius memoria eo quidem tempore quo illa scripsit, post centum annos recolebatur, ut nunc a nobis post ducentos. Summos igitur turbulentae illius aetatis oratores, ut fuit Mirabeau, St Just, Robespierre, Ciceronis scrinia expilasse luculenter ostendit, quem illi ut liberae rei publicae assertorem venerati erant.

Quae omnia incredibili quadam ac paene divina rerum hominumque memoria congesta in forum atque iudicium produxit Zieliński atque id effecit, ut illis etiam, quibus Cicero ipse minus fortasse probaretur, partes eius in humani cultus progressu minuere deinceps minime liceret.

Quis tamen crediderit hunc virum, qui tot saeculorum seriem perpetuam mente animoque perlustraverit, qui ut Ulixes ille apud Homerum multorum hominum urbes inviserit ingeniaque cognoverit, eum ipsum ad minutissimos usque calculos descensurum esse, ut eorum ope Ciceronis numeros oratorios apte describat artemque eorum componendorum dilucide exponat? Atqui id quidem Thaddaeus Zieliński consecutus est remque absolvit ita, ut quae repperisset, hodie etiam pro fundamento totius quaestionis habeantur. Iam intellexisse mihi videmini quibus de libris nunc agendum nobis sit. Sunt autem duo: alter de legibus, quibus clausulae in Ciceronis orationibus obstrictae sint (*Das Clauselgesetz in Ciceros Reden*, 1905), alter quo explicatur, quid in Ciceronis orationibus numerorum structura valeat (*Der constructive Rhythmus in Ciceros Reden*, 1913). Quibus in libris utrum auctoris diligentiam in distinguendis computandisque diversis numerorum generibus magis admiretur, lector incertus haeret, an subtilitatem in explicando qua ratione diversa illa genera secum cohaereant et quare hic alia, alia vero illic ab oratore adhibeantur. Distinxit enim primum quinque clausularum formas, quas ceterarum omnium quasi fundamenta fuisse ostendit quasque veras clausulas appellavit; his frequentissime usus erat Cicero. E quibus plures alias derivatas esse docuit, quas liberas vocavit, et illas quidem frequentes, sed iam non adeo oratori admatas. Invenit etiam alias, quam parcissime certasque solum ob causas a Cicerone usurpatas, quas malas, pessimas atque selectas dixit. Quod autem longe maximum est, diversas illas, etsi secum cognatas clausularum formas per omnes Ciceronis orationes aequabiliter dispertitas esse demonstravit ita, ut mutua earum ratio uno eodemque numero ubique exprimi possit.

Et quasi ut requiesceret animus a ieiunis putidisque calculis, ad ea quae clausularum observatione supputationeque assecutus erat, psychologica etiam, ut nos hodie dicimus, adiunxit argumenta, quibus ratiocinationem suam confirmavit cumulavitque. Qua re maximam sibi certe gratissimam laudem magistri sui Lipsiensis, Guillelmi Wundt, meruit, qui in

epistula quadam ad se data ita scripsit: invidendum sane esse statum philologiae classicae, quae tales sibi quaestiones proponere et solvere auderet.

Quantum autem fructum quantaque emolumenta coeperint studia Tulliana illis duobus libris, de quibus nunc nobis sermo est, in lucem prolatis, vix est quod vos, auditores eruditos, moneam. Nam et ars critica nova nacta est instrumenta quorum ope de singularum orationum auctoritate iudicaret et textus ipse pluribus locis rectius quam ante constitui potuit et doctrinae de accentu Latino nova lumina accesserunt. His tamen omnibus longe praestat incognita antea ratio clausulas oratorias ad calculos vocandi qua adhibita certa quaedam atque cuiusque auctoris numerosi propria nota inveniri potest, quam notam Zieliński subscriptionem numerosam appellare solitus est.

Thaddaeus Zieliński aequalem habuit Casimirum Morawski, universitatis Cracoviensis professorem, Academiae Litterarum Polonae praesidem. Hic historiam litterarum Romanarum septem voluminibus scriptam reliquit, cuius historiae secundum volumen totum Ciceroni dicatum est. Doctus scriptor et elegans, firmo moderatoque iudicio, Ciceronis cumprimis amator, quem, licet ipse Theodori Mommsen discipulus fuerit, Caesari nequaquam postponendum arbitratus est. Sed liber eius, cum patrio sermone compositus esset, apud exteros lectores haud eam laudem tulit quam meruisset. Polonica enim, ut olim Graeca, vix leguntur.

Iam igitur ad hoc novissimum tempus nostra defluxit oratio et Casimiri Kumaniecki nobile nomen mihi invocandum est. Cuius memoriam quin pari mecum benevolentia prosequamini, non dubito. Quis enim vestrum est, nisi forte admodum adulescens, qui eum non noverit? Quis eloquentiam eius Latinam ingenii acumen non admiratus est? Quis denique morte acerba nobis litterisque ereptum non doluit? Atqui nomen eius cum Ciceronis nomine adeo in mentibus omnium coaluit, ut liber collectaneorum in honorem eius ab amicis et collegis extraneis Leidae non ita pridem (1975) editus inscriptionem *Ciceronianorum* prae se ferat.

Paulo postquam Zieliński Varsoviae in emeritorum professorum ordinem concessit (1935), Kumaniecki Cracovia ascitus est atque hic quadraginta ferme annos bonas litteras strenue profitebatur ne belli quidem saevientis tempore intermisso, quando id Polono nemini nisi clam facere licebat. Varsoviae quoque, idque post bellum extinctum, Ciceroniana vitae eius aetas incohata est, nam antea, Cracoviae dum degebat, Graecis studiis potissimum vacavit, ut scripta eius, quae erant *De consiliis personarum apud Euripidem agentium* (1930) atque *De elocutionis Aeschyleae natura* (1935), clare demonstrant. Ea vero, quibus de studiis Tullianis promovendis optime meritus sit, tribus capitibus aptissime absolvi possunt: de dialogi *De oratore* editione primo, altero de grandi libro, quod est de Cicerone eiusque aequalibus, tertio, quo de tota serie dissertationum ad mutilata vel

deperdita Ciceronis scripta maxime spectantium disputabitur.

De oratore libri tres una cum sex libris *De re publica* tribusque *De legibus* unam efficiunt trilogian, qua praestantis in civitate viri imago quasi triplici sub aspectu ponitur: sicut oratoris, rectoris rei publicae atque legislatoris. Haec itaque trias maximi est inter Ciceronis opera philosophica aestimanda maximeque eius propria, utpote quae maturas diuque expensas auctoris sententias, non illas ad Graeca exemplaria conformatas prodat. Sed horum trium solus *De oratore* dialogus integer nobis servatus est, *De re publica* non nisi graviter laceratus, *De legibus* autem imperfectus; qua re singularis vis atque auctoritas librorum *De oratore* facile agnosci potest. Tale igitur opus, post paucos qui nostro saeculo id tentare ausi erant, Kumaniecki edendum aggressus est.

Subsidia textus huius libri Ciceroniani edendi duabus quasi familiis constare non ignoratis, quarum una codices aliquot venerandae sane antiquitatis continet, sed mutilos, altera libros complectitur multo recentiores eosque integros, omnes ex vetustissimo exemplari, quod tamen saec. XV medio disperit, derivatos. Illos diligentissime excussit Stroebel, hos Stroux, quorum neutri tamen id contigit, ut studiorum suorum fructus in plena librorum *De oratore* editione consignaret: quod cum honoris tum laboris plenum munus fortuna Casimiro Kumaniecki reservavit. Cui muneri quemadmodum ille satisfecerit, non longa apud earum rerum peritos existimatores opus est demonstratione. Nam et apparatus lectionum variantum conguessit copiose dilucideque distribuit et a coniecturis inutilibus, quibus longo temporis decursu textus pro cuiusque editoris libidine obsitus erat, editionem suam perpurgavit, cum esset conservatricis illius, de qua supra diximus, methodi sectator et uberrimam adnotationum explicatio-numque messem, ex innumerabilibus paene hominum doctorum scriptis collectam, textui suo subiecit, qua instructor lector ad singulorum capitum sensum mentemque enucleandam accederet. Nihil denique eorum, quae prudentis diligentisque editoris essent, praetermisit.

Ad mandandum litteris grande opus de Cicerone eiusque aequalibus (*Cyceron i jego wpótcześni*, 1959; Italice *Cicerone e la crisi della repubblica romana*, 1972) ansam dedit notissimus ille, ne dicam famosus liber Hieronymi Carcopino de epistularum Tullianarum secretis (*Les secrets de la correspondance de Cicéron*, 1947) quo mira sane sagacitate atque doctrina, sed haud minus forte miranda exaggeratione omnia, quae Ciceroni umquam exprobrata sint, collecta leguntur. Cum tamen Polonis, ut audistis, mos esset Ciceronis laudibus potius favere quam eas minuere, Kumaniecki totam quaestionem denuo excutiendam sibi proposuit, longe tamen diversa ab illa qua Zieliński id fecerat ratione. Non enim M. Tullii merita in promovendo per totam Europam cultu humanitateque exaltabat, sed ad diluenda crimina ei obiecta se comparavit. Modo enim ea, quae Ciceroni vi-

tio dabantur, non eius propria, sed omni nobilitati Romanae illo tempore communia fuisse demonstrabat, modo Ciceronem eis vitiis multo minus contaminatum quam ceteros eius aequales contendebat atque proinde parum aequos esse iudices arguebat, qui de Cicerone, tamquam e moribus corruptis suae aetatis exemptus esset, sententiam ferrent, cum ille contra multis virtute anteponendus fuisset. Merito laudavit eius humanitatem, comitatem, amorem patriae, fidem in amicos, denique, ut rem paucis comprehendam, ubi virum nequiret, hominem commendavit. Itaque eam Ciceronis imaginem depinxit quae et verior et magis humana esse videretur.

Venio nunc ad dissertationes eius permultas, quibus singula Ciceronis scripta particulatim illustravit, male intellecta ad verum sensum revocavit, graviter mutilata, quantum fieri potuit, restauravit. Quarum extra Poloniam prima cognita fuit illa, qua de *Paradoxis stoicorum* Germanice disputavit (*Ciceros Paradoxa stoicorum und die römische Wirklichkeit*, 1957) atque contra omnium paene opinionem confirmavit libellum hunc serio, minime exercitationis merae gratia scriptum esse. Secutae sunt aliae plures, quarum mihi quidem disputatio de Catone Minore (*Ciceros Cato*, 1970) summis laudibus digna videtur propter artem eximiam, qua totum illius encomii argumentum e duabus tantum sententiis servatis velut ex ungue leonem excitavit apta comparatione *Anticatonum* Caesaris, quos libri Tulliani confutationem fuisse constat, itemque *Agesilai* Xenophontei, cuius dispositionem a Cicerone imitando expressam esse docuit. Quid dicam de restituta *Consolatione* (*Autour de la Consolation perdue de Cicéron*, 1969), ubi novum fragmentorum ordinem proposuit et singula argumenta, quibus in illo libro Cicero usus erat, acutissime explicavit *Axiucho* dialogo pseudo-platonico in rationem vocato. Nec dubitaverim equidem dissertationes illas, quotquot fuere, philologorum delicias appellare, tanta in eis disputandi subtilitas, ingenii acumen, non modo Ciceronis sed omnium paene Romanorum Graecorumque scriptorum insignis notitia cernitur.

Mitto cetera, iam enim clepsydra, ad quam mihi dicendum erat, ad perorandum admoneor. Possem quidem multo plura de Polonorum studiis Tullianis disserere, cum paene nullus apud nos extitisset philologus, qui huic auctori symbolam aliquam non tribuisset. Fuere item qui immatura morte praepediti essent plures in eo locos ingenii sui luce illustrare; qualem ego maximo cum luctu fuisse recordor Ioannem Wikarjak Posnaniensem, cuius egregius liber est de Ciceronis officina litteraria (*Warsztat pisarski Cycerona*, 1976). Sed tamen iam finis orationi imponendus est, satis enim explicavisse mihi videor, quae essent in promovenda studia Tulliana gravissima Polonorum merita. Vos itaque nunc ipsi bona alite ad prosequenda et propaganda haec eadem studia iam pergite persuasumque habete, quidquid novi inveneritis, exploraveritis, ad communem fructum attuleritis, id nobis etiam Polonis fore gratissimum. Dixi.